

A szándékon túli eredményért való felelősség az 1795. évi és az 1830. évi tervezetekben²

A bűnösségről 1848 előtt kialakult ismeretek és nézetek vizsgálata három nagyobb egység feltárása alapján történhet: a hatályos (törvények) és hatályosuló (szokásjogban tovább élő) írott jogforrások mellett a kodifikációs kísérletek javaslataira,³ valamint az egykorú hazai büntetőjog szakirodalomra⁴ terjedhet ki az elemzés. Jelen tanulmány a praeterintencionális ölési cselekmények egykorú megítélését vizsgálja az 1795. évi javaslatban és annak 1830-as átdolgozott változatában.

A büntetőjog általános részébe sorolható kérdéseket – így a bűnösségi koncepciókat is – az anyagi jogon belül két szinten kell vizsgálni, egyrészt az általános részi szabályokban lefektetett rendelkezéseket, másrészt a szóba jöhető különös részi tényállásokat szükséges elemezni. Tekintettel arra, hogy a vizsgált korszakban még nem egyértelmű a processzuális és az anyagi jogi szabályok elhatárolása, ezért a tervezetek eljárási részeit is be kell vonni az elemzésbe. Vizsgálandó, hogy az általános részben lefektetett – a különös részi rendelkezések alkalmazását segítő – elvek miként érvényesülnek az egyes bűncselekmény-csoportokra vonatkozóan. Emellett az is fontos, hogy feltűnnek-e esetleg az általános szabályoktól eltérő, azokat értelmező, esetleg azzal összhangban nem lévő rendelkezések a tervezetek más szöveghelyein.

I. Kutatástörténet és fogalmi keretek

Meglepő módon a hazai szakirodalomban nem alakult ki a szándékon túli (*praeter intentionem*) eredményért való felelősség és így a praeterintencionális bűncselekmény fogalmáról konszenzus. A szűkítő – és így félrevezető – felfogás szerint azok a cselekmények tartoznak ide, amelyeknél a törvény (pl. 1878. évi V. törvénycikk 306. §) a minősítő eredményért való felelősséghez „sem szándékot, sem gondatlanságot nem kívánt meg.”⁵ A tágabb értelmezés azonban minden olyan cselekményt ide sorol, amelyben az elkövető egy enyhébb eredményű bűncselekményt kíván megvalósítani, mégis a kifejtett magatartással

¹ batoszilvia@gmail.com

² A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült, „A szokásjog működési mechanizmusai és a büntetőjogi modernizáció: a vegyes bűnösség a 19. század első felében” c. projekt (2012-2015, SZTE ÁJTK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék) keretében. Az anyaggyűjtés lezárva: 2015. augusztus 31.

³ Bató Szilvia: A szándékon túli eredményért való felelősség az 1843. évi büntetőjogi javaslatban, In FORVM Acta Juridica et Politica 2015/1. sz. (megjelenés alatt) (Bató s.a.c.).

⁴ Bató Szilvia: A dolus indirectus az 1848 előtti magyar büntetőjog-tudományban, In FORVM Acta Juridica et Politica 2014/1. sz. 5-31. pp.; Bató Szilvia: Egy magánjogász büntetőjogi felelősségi koncepciója – Kövy Sándor ismeretlen kéziratok előadásjegyzete. In Szigeti Gyula Péter (szerk.): Értékteremtés és értékközvetítés. Válogatás a Bolyai Ösztöndíj 15 éves évfordulója alkalmából tartott ünnepélyes tudományos ülés előadásából. Szeged, 2013. november 11. Magyar Tudományos Akadémia, [Budapest], 2015. 115-129. pp.; Bató Szilvia: Változatok culpára – szakirodalom és praxis a reformkorban. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): Tárkány Szűcs Ernő Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport Konferencia (megjelenés alatt) (Bató s.a.a); Bató, Szilvia: Ein Element der Feuerbach-Rezeption in Ungarn: „culpa dolo determinata“ vor 1848. (megjelenés alatt) (Bató s.a.b).

⁵ Pl. Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve I. Athenaeum, Budapest, 1920. 320. p.; Viski László: Bűnösségi problémák a közlekedési büntetőjogban, 11. p. In Állam- és Jogtudomány 1962/1. sz. 5-50. pp.; Nagy Ferenc: A vegyes bűnösségű bűncselekmények büntetőjogi megítélésének egyes kérdéseiről. In Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. HVG-ORAC, Budapest, 2005. (2005a) 145. p.; Nagy Ferenc: A vegyes bűnösségű bűncselekmények egyes dogmatikai problémáiról, 3. p. In Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXVII. (2005) Fasc. 14. (2005b) 3-24. pp.

okozati összefüggésben súlyosabb eredmény következik be. Ez a súlyosabb eredmény lehet „véletlen”, vagy kiterjedhet rá az elkövető gondatlansága is.⁶ A tágabb fogalom közös elnevezését is jelenti az egyes jogrendszerek által a problémakörre adott „válaszlehetőségeknek” (pl. *dolus indirectus*, *culpa dolo determinata*, vegyes bűnösség, *erfolgsqualifiziertes Delikt*, stb.).

A definíciós különbségek részben a terület kutatási hiányaira vezethetők vissza, a csekély számú és egymásról nem is tudó – egymásra nem reflektáló – publikáció nem is teszi lehetővé az érdemi diskurzust.

A bűnösségre vonatkozó hazai felfogás későrendi történetét érintő szakirodalom időben három periódusra bontható: (1) az 1878. évi V. törvénycikk megszületése előtti, (2) az önálló büntetőjog-történet kialakulása előtti és a (3) modern feldolgozások időszaka. A három korszak egyúttal három eltérő megközelítési módot is takar. A sikeres kodifikáció előtt írott jogi jogforrás hiányában a joggyakorlat orientálását, így a szokásjog magyarázatát és a majdani büntető törvénykönyv elméleti megalapozását szolgálják a történeti visszatekintések.⁷ A kódex elfogadását követően többnyire a saját álláspont alátámasztása miatt merülnek fel az 1848 előtti elméletek cikkekben, monográfiákban és tankönyvekben.⁸ Egyetlen kivétel Finkey Ferenc (1870-1949) két lexikon-szócikke, amely az egyetlen alapos magyar összefoglalása a bűnösségre vonatkozó korábbi nézeteknek.⁹ A funkció megváltozása megteremti az igényt a historikus előzmények feltárására, amelyet ekkor még a tételes jogászok, nagyhírű professzorok (pl. Fayer László 1842-1906, Finkey Ferenc, Angyal Pál 1873-1949) és jogalkalmazóvá váló tanítványaik (pl. Dombováry Géza 1874-1938) folytatnak. Hatalmas, úttörő munkát végeznek, de a kutatás célhoz kötöttsége (pl. a hazai büntetőjog korszerűségének történeti alapon történő bizonyítása)¹⁰ és más tudományterületek (pl.

⁶ Pl. Vidor Jenő: A jogos védelem köre, 318. p. In Jogtudományi Közlöny 1902/38. sz. 318-319. pp.; Degré Lajos: A praeter intentionem minősítő körülmények kérdéséhez. In Angyal Pál (szerk.): Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése ötvenedik évfordulója ünnepére. Wessely és Horváth, Pécs, 1916. 52. p.; Ifj. Bólya Lajos: A vegyes bűnösségű bűncselekmények, 243. p. In Jogtudományi Közlöny 1964/4. sz. 243-254. pp.; Viski László: Bűnösség. In Szabó Imre (szerk.): Állam- és jogtudományi enciklopédia I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 463. p.; Szomora Zsolt: III. fejezet. A büntetőjogi felelősség. In Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Complex Kiadó, Budapest, 2013. 57. p.

⁷ Csatskó Imre: A gonoszság és vétkeességről II, In Akadémiai Értesítő 10. évf. 1850. 212- 225. pp.; Antalfi János: A bűnösség alanyi mértékéről, In Sárospataki Füzetek 3. évf. 1864, 193-208. pp.; Pauler Tivadar: Büntetőjogtan I. Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1864.; Schnierer Aladár: A büntető jog általános tanai tekintettel az újabbkori törvényhozásra. Heckenast Gusztáv, Pest, 1873.; Kautz Gusztáv: A magyar büntető jog és eljárás tankönyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire is. Eggenberger, Pest, 1873.; Körösi Sándor: Büntetőjogtan. Több kül- és belföldi források után jogtanuló ifjúságunk, bíránk, s ügyvédek használatára I. Reform. Főtanoda, Pápa, 1872.

⁸ Pl. Angyal 1920; Finkey Ferenc: A szándék fogalma és ismérvei a büntetőjogban, különös tekintettel „a szándék hiánya miatt” történő felmentésekre. Pesti Lloyd-Társ., Budapest, 1899. (1899b); Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve I. Bevezető rész és általános tanok (BTK: 1-125. §§). Franklin-Társulat, Budapest, 1895.; Werner Rezső: A dolus és culpa jelentősége a büntetőjogban I. In Magyar Igazságügy 1879/11. sz. 1-28. pp. (1879a); Battlay Imre: A magyar büntetőtörvénykönyv a dolus és culpa szempontjából I. In Magyar Igazságügy 1879/12. sz. 1-23. pp. (1879c). A tételes büntetőjog művelőinek jogtörténeti munkásságáról általánosságban: Degré Alajos: A magyar jogtörténetírás a Horthy-korban. In Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok. (szerk.: Mezey Barna) Osiris, Budapest, 2004. 46. pp.; Stipta István: A jogtörténet-tudomány kialakulása és helyzete Magyarországon. In Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal. HVG-ORAC, Budapest, 2015. 397, 401. pp.

⁹ Finkey Ferenc: Dolus. In Márkus Dezső (szerk.): Magyar jogi lexikon III. Pallas, Budapest, 1900. 63-74. pp.; Finkey Ferenc: Culpa. In Márkus Dezső (szerk.): Magyar jogi lexikon II. Pallas, Budapest, 1899, (1899a). 718-727. pp.

¹⁰ Angyal Pál: Fayer László és a [rég]i magyar büntetőjog, In Jogtudományi Közlöny 1906/47. sz. 400-401. pp.; Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971. 26. p.; Degré 2004: 39. p.

társadalomtörténet) kutatási eredményei miatt a megállapításaik ma már meghaladtak. A harmadik időszak büntetőjog-történet „születésével” az 1930-as évek közepén kezdődik,¹¹ ekkortól kettéválik a büntetőjog múltját érintő közlemények csoportja jogtörténeti közleményekre és tételes jogi munkák történeti bevezetőire (előzményeket kutató visszatekintésekre). Az előbbibe tartozó kisszámú szerző visszatér a forrásokhoz, így a tervezetekből és az egykorú külföldi és hazai szakirodalomból vonnak le következtetéseket.¹² Az utóbbi irányzat képviselői – néhány kivételtől eltekintve¹³ – azonban nemcsak a forrásokat negligálják, hanem a jogtörténészek álláspontját is csak akkor veszik figyelembe, ha a hazai büntetőjog virágkorának tankönyvszerzőit támasztják alá. Így válik Angyal saját korára vonatkoztatott megállapítása bizonyítékká egy elmélet tévesen feltételezett elszigeteltségére.¹⁴

I.1. Bűnösségi terminológia

A szándékon túli eredményért való felelősség bemutatása a bűnösségi alakzatok és ezek fajai vagy fokozatai között lehetséges, hiszen a 19. század első fele bővelkedik eltérő nézetekben, amelyek különböző módon tipizálhatóak,¹⁵ és tovább is élnek. A mai hazai büntetőjogi gondolkodás a tudati és az akarati-érzelmi oldal vizsgálata alapján a bűnösség két alapkategóriájából indul ki: szándékosság és gondatlanság.¹⁶ A szándékosságon belül a normaszöveg alapján megkülönböztet az akarati oldalon jelentkező különbségek nyomán egyenes szándékot (*dolus directus*) – ahol az elkövető kívánja az eredményt –, valamint eshetőleges szándékot (*dolus eventualis*) – ahol az elkövető belenyugszik az eredménybe.¹⁷ A tudatos gondatlanságnál (*luxuria*) a tettes könnyelműen bízik az eredmény elmaradásában, a hanyagságnál (*negligentia*) pedig hiányzik tudati oldal.¹⁸ Az eltérések mindkét alakzaton belül minőségi (kvalitatív) különbséget jelentenek. A szándékosság intenzitására tekintettel azonban a hazai jogalkotás és jogtudomány ismer mennyiségi (kvantitatív) fokozatokat is: hosszas megfontolás és rögtönös elhatározás,¹⁹ amelyek az emberölés minősítésénél bírnak jelentőséggel. A mai felfogáshoz viszont egy néha igen kuszának tűnő – szándékossági és

¹¹ A tanulmány kereteit szétfeszítené annak körüljárása, hogy miért kezeli a hazai jogtudomány egységes egészként a jogtörténetet (pl. legújabban Stipta 2015), és miért hagyja figyelmen kívül – döntően közjogtörténeti alapállásból – a jogági sajátosságokat. A korszakhatárt Bónis György (1914-1985), Degré Alajos (1909-1984), Hegedűs Géza (1912-1999) és Meznerics Iván (1907-1988) forrásfeltáró, a büntetőjog elméleti háttérét felhasználó, szisztematikus kutatáson alapuló munkái jelentik. A korábbi felfogással szakítva már nem érdekességgént vagy a jelenlegi álláspont igazolásaként tekintenek a múltra, hanem történeti kontextusban elemzik az egykori büntetőjogot. Erre enged következtetni a korszakra vonatkozó legalaposabb tudománytörténeti feldolgozás is: Degré 2004: 41-42, 46, 48, 53-54, 56.

¹² Both Ödön: A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában (1790-1848), In Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus X. Fasc. 7. 1963.; Hajdu 1971; Balogh Elemér: Az anyagi büntetőjog egyes intézményei első kódextervezetinkben. In Szabó Imre (szerk.): Tanulmányok Dr. Bessenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Jur. et Pol. Tomus LXIX. Szeged, 2007.

¹³ A korszakban használható összes irodalom alapján tesz megállapításokat: Viski László: Szándékosság és társadalomra veszélyesség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. A sikeres kodifikáció előtti időszakokkal pedig tudatosan nem foglalkozik: Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984.

¹⁴ Bólya 1964; Békés Imre: A gondatlanság a büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.; Nagy 2005a; Nagy 2005b.

¹⁵ Beksics Gusztáv: Büntetőjogi műszavaink, 470. p. In Magyar Igazságügy 1877/8. sz. 459-475. pp.; Werner 1879a: 20. p.; Degré Lajos: Adalék a bűnösség-fogalom tanához. Politzer Zsigmond és fia, Vác, 1911. 4. p.

¹⁶ Tokaji 1984: 216, 227. p.; Szomora 2013: 43, 52-55, 57. pp.; Nagy Ferenc: Anyagi büntetőjog. Általános rész I. Iurisperitus Bt., Szeged, 2014. 158, 179-180, 183-185, 187-191, 249. pp.

¹⁷ Tokaji 1984: 216. p.; Szomora 2013: 52-53. pp.; Nagy 2014: 158, 179-180, 189. pp.

¹⁸ Tokaji 1984: 227. p.; Szomora 2013: 54-55. pp.; Nagy 2014: 158, 184-185, 187-189. pp.

¹⁹ Nagy 2014: 183. pp.

gondatlansági fajokban és fokokban bővelkedő – fejlődési folyamat vezet. Jelen tanulmány csak a 19. század első felének magyar kodifikáció-története szempontjából kulcsfontosságú csoportosítási lehetőségeket mutatja be.

I.1.1. Szándékosság

Számtalan szándékosság-meghatározás lát napvilágot az 1800-as évek közepére, amelyek a törvényekben is helyet kapnak, majd a század második felében teret nyer az a nézet, hogy ezek a meghatározások a tudományra és a joggyakorlatra tartoznak.²⁰ A 18. század végén újra feltűnik a szándékosság vélelme (*praesumptio doli*), amely Paul Johann Anselm von Feuerbach (1775-1833) hatására az 1813. évi bajor (Art. 43.) és az 1814. évi oldenburgi (Art. 56.) büntető törvénykönyvbe is bekerül.²¹ Ennek elutasítása nemcsak a szakirodalomban, hanem a törvényi rendelkezésekben is megjelenik, a jogalkotók kifejezetten előírják a szándékosság bizonyítását.²² A *dolus* változatainak minőségi és mennyiségi szempontokon alapuló bonyolult csoportosítása a 19-20. század fordulójára veszt jelentőségéből, így a szerzők többnyire történeti emlékként hivatkoznak rá.²³ Mások azonban legalább egy részét relevánsnak és alkalmazhatónak tartják, mivel a hatályos büntető törvénykönyv (1878. évi V. törvénycikk) nem definiálja a szándékosságot. Finkey Ferenc szabatosan össze is foglalja a lehetséges variáns-csoportokat.²⁴

A kvantitatív felosztásra a szándékosságnál három megközelítés található a 18-19. századi európai szakirodalomban és jogalkotásban, de a szerzők egy része szerint valódi fokok nem is léteznek.²⁵ A legkorábbi és mai is létező felfogás megkülönböztet elhatározott

²⁰ Csatskó 1850: 216-217, 225. pp.; Antalffy 1864: 197, 199-203. pp.; Pauler 1864: 80. p.; Battlay 1879c: 1-2, 7. pp.; Werner Rezső: A dolus és culpa jelentősége a büntetőjogban II. 133, 148-149. pp. In Magyar Igazságügy 1879/11. sz. 133-156. pp. (1879b); Finkey 1899a: 6. p.; Finkey 1900: 63. p.

²¹ Feuerbach, Paul Johann Anselm: Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden peinlichen Rechts. Georg Friedrich Meyer, Giessen, 1801. 52-54. pp.; Häberlin, Carl Friedrich: Grundsätze des Criminalrechts nach den neuen deutschen Strafgesetzbüchern I. Friedrich Fleischer, Leipzig, 1845. 38. p.; I. Bayerisches Strafgesetzbuch vom 6. Mai 1813. In Stenglein, Melchior (szerk.): Sammlung der deutschen Strafgesetzbücher I. Verlag von Christian Kaiser, München, 1858. (Stenglein 1858a, I) 36. p.; II. Strafgesetzbuch für die Herzoglich-Oldenburgischen Lande vom 10. September 1814. In Stenglein, Melchior (szerk.): Sammlung der deutschen Strafgesetzbücher I. Verlag von Christian Kaiser, München, 1858. (Stenglein 1858a, II) 31. p.; Gessler, Theodor: Ueber den Begriff und die Arten des Dolus. Verlag der H. Lauppschen Buchhandlung, Tübingen, 1860. 55, 59. pp.; Hippel, Robert: Vorsatz, Fahrlässigkeit, Irrtum. In Birkmeyer, Karl et al. (szerk.): Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts. Allgemeiner Teil III. Verlag von Otto Liebmann, Berlin, 1908. 477. p.; Grünhut, Max: Anselm v. Feuerbach und das Problem der strafrechtlichen Zurechnung. W. Gente, Wissenschaftlicher Verlag, Hamburg, 1922. 208. p.; Viski 1959: 269. p.

²² Kamptz, [Karl] (szerk.): Zusammenstellung der drei Entwürfe des Preußischen Strafgesetzbuchs. Ferdinand Dümmler, Berlin, 1844. 11. p.; Häberlin 1845: 38. p.; VI. Criminalgesetzbuch für das Königreich Hannover vom 8. August 1840. In Stenglein, Melchior (szerk.): Sammlung der deutschen Strafgesetzbücher II. Verlag von Christian Kaiser, München, 1858. (Stenglein 1858b, VI) 29. p.; Antalffy 1864: 202. p.; Pauler 1864: 81. p.; Hippel 1908: 464. p.; Viski 1959: 269, 274. pp.

²³ Schnierer Aladár: Büntető jogtan. – Irta: Körösy Sándor, pápai jogtanár, Jogtudományi Közlöny 1872/41. sz. 307-308. pp.; Schnierer 1873: 131-132. pp.; Angyal 1920: 333. p.; Viski 1959: 250, 253-254. pp.

²⁴ Csatskó 1850: 221, 224. pp.; Pauler 1864: 82-85, 160. pp.; Körösi Sándor: Válasz dr. Schnierer Aladár pesti kir. egyetemi tanár urnak a „Jogt.Közlöny” f. évi 41. számában büntetőjogtanomra irt bírálatára, 367. p. In Jogtudományi Közlöny 1872/50. sz. 366-368. pp. (1872a); Battlay 1879c: 9-15. pp.; Werner 1879a: 26. p.; Werner 1879b: 148-154. pp.; Horovitz Simon: A magyar büntetőjog rendszeres tan- és kézikönyve különös tekintettel a gyakorlati életre. Általános rész. Bernovits Gusztáv, Kassa, 1891. 77-79. pp.; Finkey 1900: 67-72. pp.

²⁵ Marezoll, Theodor: Das Gemeine deutsche Criminalrecht als Grundlage der neueren deutschen Gesetzgebungen. Verlag von Joh. Ambrosius Bth., Leipzig, 1841. 72. p.; Battlay 1879c: 9-15. pp.; Werner 1879b: 149, 151, 153-155. pp.; Finkey 1899a: 26. p.; Finkey 1900: 67, 72-74. pp.; Angyal 1920: 333. p.; Viski 1959: 250. p.

(*dolus praemeditatus*) és rögtönös (*impetus, dolus repentinus*) szándékot.²⁶ Gaetano Filangieri (1752-1788) három fokozatot állít fel az elkövetőt a cselekményre indító okok és érdekek erőssége szerint.²⁷ A 19. század első felében pedig feltűnik a közelebbi és távolabbi felosztás is.²⁸

A legváltozatosabb és legösszetettebb a *dolus* minőségi szempontú csoportosítása.²⁹ Az egyenes (*directus*) és áttételes (*indirectus*) szándékosság megkülönböztetése Benedict Carpzov (1595-1666) munkásságához kapcsolódik, ezzel a dogmatikai megoldással kerül a szándékosság körébe a szándékon túli eredményért való felelősség.³⁰ A második legelterjedtebb felosztás határozott (*determinatus*) és határozatlan (*indeterminatus*) szándékkal számol, ez Feuerbach koncepciója.³¹ Utóbbi alá sorolja a szakirodalom az eshetőleges (*eventualis*) szándékot, amelyet a mai jogtudomány is alkalmaz.³² Ugyancsak a

²⁶ Marezoll 1841: 72. p.; Berner, Albert Friedrich: Grundlinien der criminalistischen Imputationslehre. Ferdinand Dümmler, Berlin, 1843. 182-183. pp.; Häberlin 1845: 33-34. pp.; Csatskó 1850: 221. p.; Köstlin, Christian Reinhold: System des deutschen Strafrechts. Erste Abtheilung, Allgemeiner Theil. Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, Tübingen, 1855. 187. p.; Pauler 1864: 81, 83-85. pp.; Pauler Tivadar: Büntetőjogtan II. Anyagi büntetőjog különös része. Alaki jog. Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1865. 118. p.; Werner 1879b: 151, 153-155. pp.; Horovitz 1891: 77. p.; Hippel 1908: 400. p.; Angyal 1920: 333. p.; Viski 1959: 250. p.; Viski 1980: 462. p.

²⁷ Filangieri, Cajetan: System der Gesetzgebung III. Dritte unveränderte wohlfeilere Ausgabe. Gassertsche Buchhandlung, Ansbach, 1808. 251-252. pp.; Hajdu 1971: 180. p.; Becchi, Paolo – Seelmann, Kurt: Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005. 51. p.

²⁸ Köstlin 1855: 183. p.

²⁹ Werner 1879b: 148-149. pp.; Finkey 1900: 68. p.; Angyal 1920: 333. p.

³⁰ Gönner, Nikolaus Thaddeus: Revision des Begriffs und der Eintheilungen des Dolus. Philipp Krüll Universitäts Buchhändler, Landshut, 1810. 26, 28. pp.; Marezoll 1841: 74. p.; Tafinger, Wilhelm Gottlieb: Ueber die Idee einer Criminalgesetzgebung in Beziehung auf die Wissenschaft sowohl als das practische Leben. J. G. Cottaschen Buchhandlung, Tübingen, 1811. 102. p.; Semer, Moritz: Betrachtungen über den sogenannten Dolus Indirectus. Franz Seraph Storno'sche, Landshut, 1817. 10, 20. pp.; Berner 1843: 254-255, 257-258. pp.; Köstlin 1855: 184, 187, 192, 204. pp.; III. Criminalgesetzbuch für das Herzogthum Sachsen-Altenburg vom 3. Mai 1841. (Königlich sächsisches Criminalgesetzbuch vom 30. März 1838). In Stenglein, Melchior (szerk.): Sammlung der deutschen Strafgesetzbücher I. Verlag von Christian Kaiser, München, 1858. (Stenglein 1858a, III) 39. p.; Gessler 1860: 20, 26-40. pp.; Heimbach, [Karl Wilhelm Ernst]: Zurechnung. In Weiske (szerk.): Rechtslexikon für Juristen aller teutschen Staaten enthaltend die gesammte Rechtswissenschaft XV. Otto Wigand, Leipzig, 1861. 583. p.; Pauler 1864: 85. p.; Schnierer 1873: 131-132. pp.; Battlay 1879c: 13-16. pp.; Werner 1879b: 148. p.; Werner Rezső: A dolus és culpa jelentősége a büntetőjogban IV. 405-406. pp. In Magyar Igazságügy 1879/11. sz. 268-295. pp. (1879d); Bruck, Felix Friedrich: Zur Lehre von der Fahrlässigkeit im heutigen deutschen Strafrecht. Wilhelm Koebner, Breslau, 1885. 98. p.; Horovitz 1891: 78-79, 87. pp.; Fayer 1895: 251. p.; Löffler, Alexander: Die Schuldformen des Strafrechts in vergleichend-historischer und dogmatischer Darstellung I. C. L. Hirschfeld, Leipzig, 1895. 166, 168-170, 172, 178, 180-181, 183-188, 190, 214-215, 248. pp.; Finkey 1899a: 725. p.; Finkey 1900: 70. p.; Hoegel, Hugo: Geschichte des österreichischen Strafrechts I. Manzsche, Wien, 1904. 68, 136-139, 143, 149. pp.; Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve I. Bevezető rész és általános tanok. Franklin-Társulat, Budapest, 1905. (1905a) 308. p.; Hippel 1908: 456, 459-460, 468-469, 471, 473-474. pp.; Degré 1916: 60-63. pp.; Angyal 1920: 333. p.; Grünhut 1922: 102-103. pp.; Viski 1962: 9-11. pp.; Bólya 1964: 247. p.; Moos, Reinhard: Der Verbrechensbegriff in Oesterreich im 18. und 19. Jahrhundert. Sinn- und Strukturwandel. Ludwig Röhrscheid Verlag, Bonn, 1968. 137-142, 176, 248, 251-252, 312. pp.; Békés 1974: 123, 131. pp.; Tokaji 1984: 216. p.; Becchi-Seelmann 2005: 52. p.; Nagy 2005a: 147. p.; Nagy 2005b: 4. p.

³¹ Feuerbach 1801: 51. p.; Gönner 1810: 28-30. pp.; Entwurf eines Strafgesetzbuchs für das Großherzogthum Baden. Christian Theodor Groos, Karlsruhe, 1839. (Baden 1839) 26. p.; Marezoll 1841: 72. p.; Berner 1843: 185-187. pp.; Häberlin 1845: 33-34. pp.; Csatskó 1850: 221. p.; Stenglein 1858a: I, 36. p.; Stenglein 1858a: II, 30. p.; Gessler 1860: 54, 59, 66-67, 78. pp.; Antalfi 1864: 193-194, 201. pp.; Pauler 1864: 82-83. pp.; Schnierer 1872: 307. p.; Beksics 1877: 470. p.; Battlay 1879c: 13-14. pp.; Werner 1879b: 149-150. pp.; Horovitz 1891: 79. p.; Löffler 1895: 214, 218, 243. pp.; Finkey 1900: 68, 70. pp.; Hippel 1908: 455, 459-461, 467, 469, 471, 474-476. pp.; Angyal 1920: 333. p.

³² Gönner 1810: 30. p.; Marezoll 1841: 72, 74. pp.; Berner 1843: 186-188. pp.; Csatskó 1850: 221. p.; Gessler 1860: 54, 67, 78. pp.; Pauler 1864: 82-83. pp.; Schnierer 1872: 307. p.; Battlay 1879c: 14. p.; Werner 1879b: 150. p.; Horovitz 1891: 79. p.; Löffler 1895: 214. p.; Finkey 1900: 68-69. pp.; Hippel 1908: 455, 461, 467, 469, 471. pp.; Angyal 1920: 333. p.; Tokaji 1984: 216. p.

határozatlan szándék változatának tekintik a 19. századi szerzők a vagylagos szándékot (*dolus alternativus*).³³ Az általános (*generalis*) szándékot néhányan a határozatlan, a különöst (*specialis*) pedig az egyenes szándékkal azonosítják.³⁴ Már az 1840-es években kétséges a tettelző (*antecedens*) és tettekővetkező (*subsequens*) szándék létjogosultsága, így nem is terjed el nagyon a szakirodalomban.³⁵ Szinte visszhangtalan a folytonos (*continuatus*) és félbeszakított (*interruptus*) szándék megkülönböztetése,³⁶ a feltételes (*conditionalis*),³⁷ a kísérő (*concomitans*)³⁸ és a közömbös (*indifferens*) szándékról is csak néhány szakíró tesz említést.³⁹

I.1.2. Gondatlanság

A nagyon korán megjelenő szándékossággal ellentétben a gondatlanság büntethetősége csak lassan alakul ki, ennek részben oka az is, hogy a közvélekedés ezeket az eseteket szerencsétlen véletlennek vagy ügyetlenségnek tekinti.⁴⁰ Számos meghatározási kísérlet és irányzat születik, de a 19. század végére sem alakul ki egy általánosan elfogadott culpa-definíció, nagyon széttart a jogalkotás és a jogtudomány.⁴¹

A gondatlan cselekmények büntetendősége kapcsán Feuerbach két problémakört vet fel: az ilyen magatartások általános szankcionálását és a gondossági kötelezettséget. Ezek az elvek tulajdonképpen a pszichológiai kényszerelmélet következetes érvényesítéséből származnak.⁴² A jogtudomány és a jogalkotás korán felismeri, hogy az összes különös részi tényállás esetén a gondatlan bűnösségű változat büntetése – bármilyen culpa-fogalom mellett – abszurd eredményekhez vezet, sőt a mindennapi életet is megnehezíti. Így bajor (1813), az

³³ Gönner 1810: 30. p.; Abegg, Julius Friedrich Heinrich: Beiträge zur Kritik des Entwurfs zu einem Criminalgesetzbuche für das Königreich Sachsen vom Jahre 1836. Verlag von J. K. G. Wagner, Neustadt a. d. Orla, 1837. 26. p.; Baden 1839: 26. p.; Marezoll 1841: 72. p.; Berner 1843: 186. p.; Häberlin 1845. 34. p.; Csatskó 1850: 221. p.; Gessler 1860: 67, 78. pp.; Pauler 1864: 82-83. pp.; Schnierer 1872: 307. p.; Werner 1879b: 150. p.; Horovitz 1891: 79. p.; Finkey 1900: 68. p.; Hippel 1908: 461, 467, 469, 471, 474-476. pp.; Angyal 1920: 333. p.

³⁴ Berner 1843: 191. p.; Häberlin 1845: 34, 37. pp.; Gessler 1860: 67. p.; Battlay 1879c: 14. p.; Werner 1879a: 26. p.; Werner 1879b: 148. p.; Horovitz 1891: 79. p.; Finkey 1900: 70-71. pp.; Hippel 1908: 461, 471. pp.; Angyal 1920: 333. p.

³⁵ Berner 1843: 223. p.; Schnierer 1872: 307. p.; Finkey 1900: 71-72. pp.; Angyal 1920: 333. pp.

³⁶ Pauler 1864: 83. p.; Angyal 1920: 333. p.

³⁷ Finkey 1900: 70. p.; Angyal 1920: 333. p.

³⁸ Angyal 1920: 333. p.

³⁹ Battlay 1879c: 14. p.; Angyal 1920: 333. p.

⁴⁰ Finkey 1899b: 2. p.; Angyal 1920: 319. p.; Kádár Miklós: A gondatlan bűnösség; a gondatlanságból elkövetett bűncselekményekért való felelősség, 4, 12, 14. pp. In Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője 1961/1-2. sz.; Békés 1974: 118-119, 125, 167. pp.

⁴¹ Csatskó 1850: 216-217, 225. pp.; Antalffy 1864: 197, 199-200, 203. pp.; Pauler 1864: 80. p.; Battlay 1879c: 1-2. pp.; Battlay Imre: A magyar büntető törvénykönyv a dolus és culpa szempontjából II. 77-79. pp. In Magyar Igazságügy 1879/12. sz. 77-95. pp. (1879a); Werner 1879a: 1-2. pp.; Werner Rezső: A dolus és culpa jelentősége a büntetőjogban III. 286, 295, 297, 303. pp. In Magyar Igazságügy 1879/11. sz. 285-304. pp. (1879c); Finkey 1899a: 718-719. pp.; Angyal 1920: 336. p.; Békés 1974: 119, 125-126, 339. pp.

⁴² Feuerbach, Paul Johann Anselm: Betrachtungen über dolus und culpa, überhaupt und den dolus indirectus insbesondere. In Almendingen, Ludwig Harscher von – Grolman, Karl – Feuerbach, Paul Johann Anselm (szerk.): Bibliothek für die peinliche Rechtswissenschaft und Gesetzkunde II. P. G. Schröder, Göttingen, 1800. (1800a) 243. p.; Feuerbach, Paul Johan Anselm: Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts II. Georg Friedrich Tasche, Chemnitz, 1800. (1800b) 47-65. pp.; Feuerbach 1801: 47-54. pp.; Gönner 1810: 20. p.; Gessler 1860: 42. p.; Löffler 1895: 212-215, 217-218. pp.; Hippel 1908: 454-458. pp.; Grünhut 1922: 102-103. pp.; Moos 1968: 215-218, 250. pp.; Naucke, Wolfgang: Feuerbachs Lehre von der Funktionsgültigkeit des gesetzlichen Strafrechts. In Hilgendorf, Eric – Weitzel, Jürgen: Der Strafgedanke in seiner historischen Entwicklung. Ringvorlesung zur Strafrechtsgeschichte und Strafrechtsphilosophie. Duncker & Humblot, Berlin, 2007. 110. p.

oldenburgi (1814) és a hannoveri (1840) kódexen kívül mindenhol feltűnik a rendelkezés, hogy csak a különös részben megjelölt cselekmények gondatlan megvalósítása büntethető.⁴³ Az általános gondossági kötelezettség ezzel szemben szinte azonnal beépül a büntetőjogi gondolkodásba és a törvényekbe.⁴⁴ A korabeli jogtudomány képviselői a saját gondatlanság-felfogásuknak megfelelően kvantitatív és kvalitatív szempontok szerint csoportokat alakítanak ki, ezt magyarul Finkey foglalja össze.⁴⁵

A mennyiségi felosztásra a német büntetőjogban két nézet figyelhető meg. Már 1843-ban megkérdőjeleződik a német közös jogot (*gemeines Recht*) művelők között elterjedt felfogás, amely a recipiált római jogra épülve *culpa lata/levis/levissima* vagy *lata/levis* között tesz különbséget. Az elhatárolás relatív volta miatt egyértelmű határvonal nem húzható, ezáltal összeegyeztethetetlen a büntetőjog határozottsági követelményével.⁴⁶ Az 1813-as bajor és az 1840-es hannoveri büntető törvénykönyv nyomán terjed el a súlyosabb (*grobe*) és enyhébb (*geringere*) gondatlanság megkülönböztetése, amely már a kortársak szerint is túlzottan kazuisztikus.⁴⁷

A culpa minőségi szempontú változatai három csoportba sorolhatóak.⁴⁸ A tudatos (*luxuria*)⁴⁹ és nem tudatos (hanyagság, *negligentia*)⁵⁰ gondatlanság fogalompárnál azonban bizonyos szerzők csak az egyiket tekintik gondatlanságnak, a *luxuria* esetében előfordul szándékosság alá sorolás, valamint a *dolus* és *culpa* közötti bűnösségi alakzatnak minősítés. A 19. század elején egy négy elemű felosztás is megjelenik, azonban ez nem válik általánosan elismertté.⁵¹ A szándék által meghatározott gondatlanság (*culpa dolo determinata*) Feuerbach 1800-as tanulmánya nyomán teljesen önálló kategória, az újszerű megközelítés igazodási ponttá válik a német nyelvű és az azt mintaként tekintő büntetőjog-tudományban és jogalkotásban. Ez a szándékon túli eredményért való felelősség megoldása oly módon, hogy egyértelműen a gondatlanság körében helyezi el azt.⁵² A szerzők egy része ezt a *culpa dolo*

⁴³ Abegg 1837: 26. p.; Kamptz 1844: 13. p.; Häberlin 1845: 38, 45. pp.; Stenglein 1858a: III, 39. p.; V. Criminalgesetzbuch für das Herzogthum Braunschweig vom 10. Juli 1840. In Stenglein, Melchior (szerk.): Sammlung der deutschen Strafgesetzbücher I. Verlag von Christian Kaiser, München, 1858. (Stenglein 1858a: V) 25. p.; VII. Strafgesetzbuch für das Großherzogthum Hessen vom 17. September 1841. In Stenglein, Melchior (szerk.): Sammlung der deutschen Strafgesetzbücher I. Verlag von Christian Kaiser, München, 1858. (Stenglein 1858b: VII) 44-45. pp.; Antalffy 1864: 203-204. pp.; Pauler 1864: 85-86. pp.; Hippel 1908: 470, 479. pp.; Békés 1974: 125. p.

⁴⁴ Csatskó 1850: 216. p.; Antalffy 1864: 203. p.; Hippel 1908: 457, 461, 465. pp.; Löffler 1895: 213-214, 243, 248. pp.; Grünhut 1922: 103. p.; Moos 1968: 218. p.; Békés 1974: 120-122. pp.

⁴⁵ Csatskó 1850: 221-223. pp.; Pauler 1864: 86-87. pp.; Battlay 1879a: 83-85. pp.; Werner 1879c: 299-303. pp.; Finkey 1899a: 722-724. pp.; Angyal 1920: 341. p.

⁴⁶ Feuerbach 1801: 50. p.; Berner 1843: 237, 239. p.; Häberlin 1845: 40-41. pp.; Köstlin 1855: 183. p.; Antalffy 1864: 204. p.; Pauler 1864: 86-87. pp.; Battlay 1879a: 84. p.; Werner 1879c: 302-303. pp.; Bruck 1885: 76-77. pp.; Finkey 1899a: 724. p.; Angyal 1920: 341. p.

⁴⁷ Marezoll 1841: 73. p.; Häberlin 1845: 40-43. pp.; Bruck 1885: 77. p.; Stenglein 1858a: I, 43-44. pp.; Stenglein 1858a: II, 32-33. pp.; IV. Strafgesetzbuch für das Königreich Württemberg vom 1. März 1839. In Stenglein, Melchior (szerk.): Sammlung der deutschen Strafgesetzbücher I. Verlag von Christian Kaiser, München, 1858. (Stenglein 1858a: IV) 34. p.; Stenglein 1858b: VI, 31-33. pp.; Hippel 1908: 458, 465, 479. pp.

⁴⁸ Csatskó 1850: 222. p.; Köstlin 1855: 183. p.; Pauler 1864: 86, 137. pp.; Battlay 1879c: 1. p.; Battlay 1879a: 83-85. pp.; Werner 1879a: 1-2. pp.; Werner 1879c: 299-301. pp.; Finkey 1899a: 722. p.; Angyal 1920: 341. p.

⁴⁹ Berner 1843: 241-242, 246-247, 249. pp.; Köstlin 1855: 165, 182-183. pp.; Pauler 1864: 81, 85-86. pp.; Körösi 1872a: 367. p.; Schnierer 1872: 307-308. pp.; Werner 1879a: 27. p.; Finkey 1899a: 722. p.; Angyal 1920: 341. p.; Békés 1974: 124. p.

⁵⁰ Berner 1843: 248-249. pp.; Köstlin 1855: 176. p.; Finkey 1899a: 722-723. pp.; Angyal 1920: 341. p.; Békés 1974: 147, 148, 339. pp.

⁵¹ Gessler 1860: 54. p.; Battlay 1879a: 83. p.

⁵² Feuerbach 1800a: 243. p.; Feuerbach 1801: 52-53. pp.; Gönner 1810: 26-27. pp.; Tafinger 1811: 103-104. pp.; Semer 1817: 14. p.; Baden 1839: 27. p.; Marezoll 1841: 74. p.; Berner 1843: 258-259. pp.; Kamptz 1844: 8, 11-12. pp.; Häberlin 1845: 36. p.; Thilo, Wilhelm: Strafgesetzbuch für das Großherzogthum Baden. Mit den Motiven der Regierung und den Resultaten der Ständeverhandlungen im Zusammenhange Dargestellt I. Verlag

mixta vagy szándékkal vegyes gondatlanság kifejezéssel is jelölik, de a gondatlanság körébe sorolás itt már nem annyira egyértelmű.⁵³

I.2. A *praeterintencionális* cselekmények besorolási modelljei

A szándékon túli eredményért való felelősség megítélésére a 18-20. század folyamán hat nagy dogmatikai válasz merül fel, ezek – legalább nyomokban – a magyar büntetőjogi gondolkodásban és kodifikációs kísérletekben is megfigyelhetők.

1. A legkorábbi megközelítés Carpzov nyomán terjed el, ezt az esetcsoportot a szándékosság egy fajaként, áttételes szándékként (*dolus indirectus*) írja le az itáliai praktikusok által kifejlesztett *versari in re illicita* elvnek megfelelően: az elkövető felelős minden tiltott magatartásból következő eredményért. Ez a felfogás a 18. század végéig uralkodó Európában,⁵⁴ az osztrák jogalkotást és így a jogtudományt is az egész 19. században áthatja.⁵⁵ A hazai jogirodalomban 1813-ig egyedüli álláspont, de utána is korlátozott tartalommal megfigyelhető.⁵⁶

2. Ezzel szemben Feuerbach a *culpa* körében helyezi el a *praeterintencionális* cselekményeket szándék által meghatározott gondatlanságként (*culpa dolo determinata*).⁵⁷ Megközelítése nemcsak az 1813. évi bajor büntető törvénykönyvben nyer szabályozást, hanem a 19. század közepéig általánosan elterjed. Ennek alapján nem igazolható a

von Christian Theodor Groos, Karlsruhe, 1845. 134. p.; Köstlin 1855: 185-186, 189, 203-205, 207. pp.; Stenglein 1858a: I, 36.p.; Stenglein 1858a: II, 31. p.; Stenglein 1858a: IV, 34. p.; Stenglein 1858a: V, 26. p.; Stenglein 1858b: VI, 30-31. pp.; Stenglein 1858b: VII, 45, 61. pp.; Gessler 1860: 55, 59, 66. pp.; Heimbach 1861: 583. p.; Pauler 1864: 88. p.; Körösi 1872: 64-66. p.; Schnierer 1873: 142-143, 242. pp.; Beksics 1877: 470-471. pp.; Battlay 1879c: 15-17. pp.; Battlay Imre: A magyar büntetőtörvénykönyv a *dolus* és *culpa* tana szempontjából III. 289. p. In Magyar Igazságügy 1879/12. sz. 268-295. pp. (1879b); Werner 1879a: 27. p.; Werner 1879d: 405-408. pp.; Löw Tóbiás (szerk.): A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye I. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1880. (1880a) 498-499. pp.; Löw Tóbiás (szerk.): A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye II. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1880. (1880b) 502, 535. pp.; Bruck 1885: 98, 102. pp.; Horovitz 1891: 87-88. pp.; Fayer 1895: 251. p.; Löffler 1895: 215, 217-218, 244, 247-248, 251-252, 254-256, 260-261. pp.; Finkey 1899a: 725-726. pp.; Finkey 1900: 70. p.; Finkey Ferenc: A gondatlan emberölés és a halált okozó súlyos testi sértés viszonyához, 373. p. In Jogtudományi Közlöny 1902/45. sz. 373-375. pp.; Fayer 1905a: 308. p.; Hippel 1908: 456, 460, 462, 465, 467, 470-471, 476. pp.; Degré 1916: 61-62. pp.; Angyal 1920: 343. p.; Grünhut 1922: 102-103. pp.; Viski 1962: 11. p.; Moos 1968: 250. p.; Békés 1974: 121-124, 127-128, 131, 138, 147-148. pp.; Nagy 2005a: 147. p.; Nagy 2005b: 5. p.

⁵³ Pauler 1864: 85, 88-89, 137. pp.; Kautz 1873: 75. p.; Horovitz 1891: 80, 88. pp.; Finkey 1900: 70. p.; Finkey 1902: 373. p.; I.: A jogos védelem köre, 331. p. In Jogtudományi Közlöny 1902/40. sz. 331-332. pp.; Bólya 1964: 245. p.

⁵⁴ Heimbach 1861: 583. p.; Löffler 1895: 166, 168-170, 172, 178, 180-181, 183-188, 190, 214-215, 248-249. pp.; Finkey 1900: 70. p.; Hippel 1908: 456, 459, 464, 468, 473. pp.; Degré 1916: 60-63. pp.; Viski 1962: 9-12. pp.; Bólya 1964: 244, 247. pp.; Moos 1968: 137-142, 176, 248, 251-252, 312. pp.; Békés 1974: 123, 131. pp.; Nagy 2005a: 146. p.; Nagy 2005b: 4. p.

⁵⁵ Heimbach 1861: 584. p.; Antalfi 1864: 202-204. pp.; Pauler 1864: 85, 89. pp.; Werner 1879b: 148. p.; Werner 1879d: 405. p.; Löffler 1895: 183-187. pp.; Hoegel 1904: 93, 137-139, 141-143, 149. pp.; Hippel 1908: 399, 401. pp.; Degré 1916: 62. p.; Viski 1962: 11. p.; Moos 1968: 137, 141-142, 174, 176, 178, 188, 190, 248, 251-252, 261, 312. pp.

⁵⁶ Bató 2014: 30-31. pp.

⁵⁷ Feuerbach 1800a: 243. p.; Feuerbach 1801: 52-53. pp.; Tafinger 1811: 103-104. pp.; Semer 1817: 14. p.; Marezoll 1841: 74. p.; Berner 1843: 258. p.; Köstlin 1855: 203-205, 207. pp.; Gessler 1860: 55, 59, 66. pp.; Heimbach 1861: 583. p.; Pauler 1864: 88. p.; Schnierer 1873: 142. p.; Battlay 1879c: 15-16. pp.; Werner 1879d: 406. p.; Bruck 1885: 98, 102. pp.; Horovitz 1891: 78. p.; Fayer 1895: 251. p.; Löffler 1895: 215, 217-218, 248. pp.; Finkey 1899a: 725. p.; Finkey 1900: 70. p.; Fayer 1905a: 308. p.; Hippel 1908: 456. p.; Degré 1916: 61. p.; Angyal 1920: 343. p.; Grünhut 1922: 102-103. pp.; Viski 1962: 11. p.; Moos 1968: 250. p.; Békés 1974: 121-123. pp.; Nagy 2005a: 147. p.; Nagy 2005b: 5. p.

visszhangtalanságára utaló megállapítás (Nagy Ferenc).⁵⁸ A szerzők egy része szinonimaként használja a *culpa dolo mixta* (szándékossággal vegyes gondatlanság) kifejezést is, amely azonban átvezet egy másik megoldáshoz is.⁵⁹ Az elmélet hazai recepciója Vuchetich Mátyás (1767-1824) 1813-as kéziratosa tananyagában valósul meg, és 1848-ig beépül a magyar büntetőjogi irodalomba.⁶⁰

3. A szándékosság és gondatlanság halmazatként történő értékelése – találkozás vagy egybefolyás magyar megfelelővel – a *culpa dolo determinata* továbbfejlesztett és átértelmezett változataként jelenik meg a szakíróknál.⁶¹ Emellett büntető törvénykönyvekbe (pl. Hessen 1841) és javaslatokba (pl. 1843-as magyar) is bekerül az, hogy az elkövető által elkövetni szándékozott szándékos bűncselekmény (pl. testi sértés) és az eredménynek megfelelő gondatlan bűncselekmény (pl. emberölés) közötti halmazatként kell elbírálni az ilyen cselekményeket.⁶²

4. A kizárólag a szakirodalomban (pl. Reinhold Köstlin 1813-1856) megjelenő álláspont a szándékoltnál súlyosabb eredményt okozó bűncselekményeket – a rögtönös szándékkal vagy a tudatos gondatlansággal megvalósítottakkal együtt – egy külön bűnösségi kategóriaként fogja fel, amely a gondatlanság és a szándékosság között helyezhető el. Ezt a „középfokot” a kortársak és a későbbi szerzők többsége is elveti, még önálló elnevezést sem találnak rá.⁶³ A *culpa dolo determinata* semmiképpen sem tekinthető ilyen átmeneti bűnösségi formának,⁶⁴ mivel ezt Feuerbach saját – három értelmezést is lehetővé tevő – megállapításai nem támasztják alá, valamint az elmélet későbbi értékeléseiben fel sem merül. Hazai szerző és tervezet nem követi ezt a megoldást.

5. A német birodalmi törvénykönyv (1871) – követve az 1851. évi poroszt – egy sokkal archaikusabb megoldást választ: nem határozza meg a bűnösségi alakzatokat, hanem a tudomány és praxis „hatáskörébe” utalja. A törvény tudatosan teret enged a szándékon túli eredményért való felelősség objektív felfogásának, a különös részben a bűnösségre tekintet nélkül büntetendőnek tekinti, de a szándékos bűncselekménynél enyhébb büntetéssel fenyegeti.⁶⁵ Ezt a mintát követi a Csemegi-kódex is, sőt ez a felfogás, törvényi definíció hiányában, még az 1950-es években is érvényesül.⁶⁶

⁵⁸ Baden 1839: 27. p.; Marezoll 1841: 74. p.; Berner 1843: 258-259. pp.; Kamptz 1844: 8, 11-12. pp.; Häberlin 1845: 36. p.; Thilo 1845: 134. p.; Stenglein 1858a: I, 36. p.; Stenglein 1858a: II, 31. p.; Stenglein 1858a: IV, 34. p.; Stenglein 1858a: V, 26. p.; Stenglein 1858b: VI, 30-31. p.; Stenglein 1858b: VII, 45, 61. pp.; Löffler 1895: 244, 247-248, 251-252, 254-256, 260-261. pp.; Finkey 1899a: 725-726. pp.; Finkey 1900: 70. p.; Hippel 1908: 456, 460, 462, 465, 467, 470-471, 476. pp.; Degré 1916: 62. p.; Nagy 2005a: 147. p.; Nagy 2005b: 5. p.

⁵⁹ Pauler 1864: 85, 88-89, 137. pp.; Kautz 1873: 75. p.; Horovitz 1891: 80, 88. pp.; Finkey 1900: 70. p.; I. 1902: 331. p.; Finkey 1902: 373. p.; Bólya 1964: 245. p.

⁶⁰ Bató s.a.a.; Bató s.a.b.

⁶¹ Feuerbach 1801: 52-53. pp.; Marezoll 1841: 74. p.; Berner 1843: 254-258. pp.; Köstlin 1855: 203. p.; Heimbach 1861: 583-584. p.; Pauler 1864: 88. p.; Körösi 1872: 64-66, 154-155. pp.; Kautz 1873: 75, 193. pp.; Schnierer 1873: 142-143. pp.; Battlay 1879c: 15. p.; Werner 1879d: 401-403, 406-407. pp.; Bruck 1885: 98. p.; Horovitz 1891: 87-88. pp.; Fayer 1895: 251. p.; Finkey 1899a: 726. p.; Finkey 1902: 373-375. pp.; Fayer 1905a: 308. p.; Hippel 1908: 456. p.; Degré 1916: 61. p.; Bólya 1964: 244, 246, 250-251. pp.

⁶² Löffler 1895: 247-248, 251-252. pp.; Finkey 1899a: 726. p.; Hippel 1908: 467, 470. pp.

⁶³ Tafinger 1811: 256-257. pp.; Marezoll 1841: 74. p.; Köstlin 1855: 182-187, 189. pp.; Gessler 1860: 79-80. pp.; Pauler 1864: 81, 85. pp.; Battlay 1879c: 13-14. pp.; Battlay 1879a: 85. p.; Werner 1879a: 26, 28. pp.; Löffler 1895: 225, 228-229. pp.; Finkey 1899a: 723. p.; Finkey 1900: 70. p.; Tokaji 1984: 237. p.

⁶⁴ Ezzel ellentétesen: Nagy 2005a: 147. p.; Nagy 2005b: 5. p.

⁶⁵ Heimbach 1861: 583-585. pp.; Werner 1879d: 402. p.; Löw 1880a: 498-500. pp.; Löw 1880b: 476, 556-557. pp.; Bruck 1885: 104. p.; Löffler 1895: 240, 250, 256-257, 262, 278. pp.; Hippel 1908: 485-486. pp.; Fayer 1905a: 309. p.; Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve II. Különös rész. Franklin-Társulat, Budapest, 1905. (1905b) 229-230. pp.; Degré 1911: 34. p.; Degré 1916: 59, 63. pp.; Angyal 1920: 319-320, 346. pp.; Viski 1962: 11-12. pp.; Bólya 1964: 243-245. pp.; Békés 1974: 123, 318. pp.; Viski 1980: 463. p.; Vormbaum, Thomas: Einführung in die moderne Strafrechtsgeschichte. Springer, Berlin, 2009. 82, 87-88. pp.

⁶⁶ Battlay 1879b: 289. p.; Löw 1880b: 556-559. pp.; Fayer 1895: 251. p.; Finkey 1899a: 726. p.; S.: Az 1792-iki javaslat vezérlő eszméi s általános része III. 363. p. In Jogtudományi Közlöny 1899/50. sz. 362-363. pp. (1899c);

6. A 20. század második felében a bűnösségi elvet a jogalkotás érvényesíti a súlyosabb eredményért való büntetőjogi felelősség megállapításánál. A német szövetségi büntető törvénykönyvbe az 1953. évi novellával kerül be egy rendelkezés, így alakul ki az *erfolgsqualifizierte Delikte* kategóriája.⁶⁷ A magyar szakirodalomban a nemzetközi tendenciákra hivatkozva az 1910-es évek óta követelik az eredményfelelősség kiiktatását (Degré Lajos 1882-1915, Vámbéry Rusztem 1872-1948, Angyal Pál. Az 1950. évi II. törvény megalkotása előtti folyóirati vitában Schultheisz Emil (1899-1983) veti fel újra, de nem kerül be a szövegbe.⁶⁸ Az 1961. évi V. törvény 18. §-a határozza meg először a szándékon túli eredményért való felelősség megállapításának feltételét,⁶⁹ azóta töretlenül érvényesül a hazai jogban és a büntetőjogi gondolkodásban: az előző (1978. évi IV. törvény 15. §)⁷⁰ és a hatályos (2012. évi C. törvény 9. §) szabályozás szinte változatlan szöveggel tartalmazza a vegyes bűnösséget.⁷¹ A kifejezés korábbi, mint a mai tartalma, hiszen a szándékosság és vétkesség találkozásánál Werner Rezső (1838-1907) említi, de a máig elfogadott tartalmi kidolgozás Tokaji Gézától (1926-1996) származik.⁷²

A továbbiakban annak vizsgálatára kerül sor, hogy milyen bűnösségi koncepció figyelhető meg az 1795. évi és az 1830. évi tervezetben, valamint miként rendezik a szándékon túli eredményért való felelősség kérdését.

II. Az 1795. évi tervezet

Az első teljes büntetőjogot átfogó tervezetnek – ellentétben az egyik előképét jelentő Josephinával (1787) – nincsen önálló általános része, helyette a normaszövegen kívüli, bizonytalan jogforrási státuszú *Alapelvek* tartalmazza vegyesen az anyagi jog és az eljárás alaptételeit, általános szabályait. Ez azonban nem klasszikus törvényszöveg, hanem

Finkey 1902: 373-375. pp.; Fayer 1905a: 308-309. pp.; Fayer 1905b: 229-230. pp.; Hippel 1908: 407. p.; Degré 1916: 53, 57, 63, 70-72. pp.; Vámbéry Rusztem: A büntetőjogi értékhatár felemelése. 369. p. In Jogtudományi Közlöny 1917/42. sz. 368-370. pp.; Angyal 1920: 346. p.; Popovics Béla (szerk.): A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 68, 70. pp.; Viski 1962: 11-12. pp.; Bólya 1964: 245. p.

⁶⁷ Bólya 1964: 245. p.; Nagy 2005a: 151. p.; Nagy 2005b: 8. p.; Roxin, Claus: Strafrecht. Allgemeiner Teil I. Verlag C.H. Beck, München, 2006. 337. p.; Vormbaum 2009: 232, 242. pp.

⁶⁸ Degré 1916: 54-56, 59, 70-72. pp.; Vámbéry 1917: 368-369. pp.; Angyal 1920: 346. p.; Schultheisz Emil: A Btk. reformjára vonatkozó elgondolások I. 198. p. In Jogtudományi Közlöny 1949/5. sz. 193-199. pp.; Viski 1962: 11-12. pp.; Bólya 1964: 244. p.; Ambrus István – Ujváry Ákos: Száz éve halt hősi halált Degré Lajos, az „elfeledett” büntetőjogász, 124. p. In Magyar Jog 2015/2. sz. 116-124. pp.

⁶⁹ Popovics 1962: 68, 70. pp.; Bólya 1964: 246. p.; László Jenő (szerk.): Az 1978. évi IV. törvény (BTK) előkészítése I. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 1984. 404. p.; Nagy 2005a: 145, 147, 166. pp.; Nagy 2005b: 3, 5, 21. pp.; Szomora 2013: 57. p.

⁷⁰ Tokaji 1984: 239-240. pp.; László 1984: 404-409. pp.; Nagy 2005a: 145, 148, 153-154. pp.; Nagy 2005b: 3, 5, 10, 21. pp.; Kis Norbert – Hollán Miklós – Geller Balázs: A Büntető Törvénykönyv magyarázata I. Általános rész. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006. 66-68. pp.; Szepesi Erzsébet: II. Fejezet. A bűncselekmény és az elkövető. In Varga Zoltán (szerk.): A Büntető Törvénykönyv magyarázata 1. Complex Kiadó, Budapest, 2009. 65-68. pp.; Kónya István: II. Fejezet: A bűncselekmény és az elkövető. In Rabóczki Ede – Berkes György (szerk.): Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC, Budapest, 2012. 45-47. pp.; Szomora 2013, 57. p.

⁷¹ Szomora 2013: 57. p.; Nagy 2014: 190-191. pp.

⁷² Werner 1879d: 401. p.; Tokaji Géza: [Hozzászólás], 31. p. In Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője 1961/1-2. sz.; Bólya 1964: 243. p.; Szabó András: Nemzetközi büntetőjogi munkaértekezlet a Magyar Tudományos Akadémián, 155. p. In Jogtudományi Közlöny 1961/3. sz. 150-164. pp.; Békés 1974: 123. p.; Viski 1980: 463. p.; Tokaji 1984: 237-240. pp.; Nagy 2005a: 145-146. pp.; Nagy 2005b: 3-4. pp.; Szomora 2013: 57. p.; Nagy 2014: 189-191. p.

magyarázatok és kriminálpolitikai indokolások is helyet kapnak benne.⁷³ A bűnösségre a 3. alapelvben térnek ki a tervezet összeállítói:⁷⁴ először részletesen kifejtik, hogy nem elég a közösségre háramló kár – tehát az eredmény és annak következményei (deliktum mennyisége) – alapján az elkövető magatartását megítélni, hanem a gondatlanság vagy szándékosság alapján (deliktum minősége) az esetleges későbbi veszélyességet is. Mivel ezek között nagy különbségek lehetnek, így mindkét alakzatnak külön három-három fokozatot kell meghatározni és külön büntetési tétellel kell ellátni. Ez a rendszer Filangieri bűnösség-konceptióját veszi át, de míg az itáliai jogtudós kizárólag az emberölésre csak illusztrációnak szánja, addig az 1795. évi tervezet megszövegezői általános érvényűnek tekintve az összes cselekménynél beépítik.⁷⁵ Ezt követően először a gondatlanságra, majd a szándékosságra vonatkozó rendelkezéseket sorolja fel a tervezet, végül pedig egyértelművé teszi, hogy a meghatározott büntetési tételkereteket a bíró nem lépheti át, de ezen belül köteles értékelni az enyhítő és súlyosító körülményeket.

II.1. Szándékosság

Szándékosság (*malitia, dolus, propositum*) valósul meg a tervezet szerint, ha ténylegesen az az eredmény következik be, amelyre az elkövető szándéka irányul.⁷⁶ A fokozatokat úgy határozzák meg, hogy az első a legenyhébb (szenvedély és lélek szerfeletti megindultsága), a második a megfontolt változat, ez az általánosan elterjedt kvantitatív felosztás két eleme. A legsúlyosabb harmadik fokozat viszont nehezen értelmezhető, ugyanis arra helyezi a hangsúlyt, hogy az elkövető a bűncselekmény elkövetésétől visszatartó okok ellenére mégis megvalósította a szándékolt cselekményt.⁷⁷

Az élet és testi épség elleni bűncselekmények szabályainál⁷⁸ végig váltakozva jelenik meg a szándékosság (*dolus*),⁷⁹ a fondorlat (*malitia*),⁸⁰ az elhatározott (*deliberatum*),⁸¹ a tudva

⁷³ Hajdu 1971: 201-202. pp.; Balogh, Elemér: Die Dogmatik des Materiellen Strafrechts. (Entwicklungsgeschichtlicher Überblick mit besonderen Hinsicht auf den Gesetzesvorschlag von 1843/44). In Máthé, Gábor – Ogris, Werner (szerk.): Die Entwicklung der österreichisch-ungarischen Strafrechtskodifikation im XIX-XX. Jahrhundert, Unio, Budapest, 1996. 189. p.; Balogh Elemér: A magyar büntető anyagi jog dogmatikatörténetének kezdetei, 477, 479. pp. In Jogtudományi Közlöny 1997/11. sz. 469-484. pp.; Balogh Elemér: A magyar büntetőtörvény-tervezetek szerkezeti fejlődése. In Tóth Károly (szerk.): Tanulmányok Dr. Nagy László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Acta Jur. et Pol. Tomus LXIV. Szeged, 2004. 29, 32. pp.; Balogh 2007: 10. p.; Balogh, Elemér: Strafgesetzentwürfe als Ergebnisse der Kodifikationstätigkeit deputationum regnicolarum (1790–1843). In Balogh, Elemér: Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert. LIT, Berlin, 2010. 7, 11. pp.; Balogh, Elemér: Die traditionelle Dogmatik des materiellen Strafrechts. In Balogh, Elemér: Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert. LIT, Berlin, 2010. (2010c) 30, 35. pp.; Balogh, Elemér: Die dogmatische Entwicklung zur Zeit des Vormärz. In Balogh, Elemér: Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert. LIT, Berlin, 2010. (2010a) 43. p.

⁷⁴ Codex de delictis eorumque poenis pro tribunalibus Regni Hungariae, Partiumque eidem adnexarum per regnicolarem juridicam deputationem. Landerer, Pest, 1807. (Codex) 4-5. p.; Fayer László: Az 1792-iki magyar büntető-törvényjavaslat, 361. p. In Jogtudományi Közlöny 1896/46. sz. 361-362. pp.; Hajdu 1971: 165-166, 180-181, 201-202, 392-393. pp.; Bónis György: Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. 1027. p. In Századok 1973/4. sz. 1026-1028. pp.; Balogh 1996: 189-190. pp.; Balogh 1997: 477. p.; Balogh 2004: 30. p.; Balogh 2007: 12-13. pp.

⁷⁵ Filangieri 1808: 251-252. pp.; Hajdu 1971: 180. p.; Becchi-Seelmann 2005: 51. p.

⁷⁶ Codex 1807: 5. p.; S.: Az 1792-iki javaslat vezérlő eszméi s általános része II. 354. p. In Jogtudományi Közlöny 1899/49. sz. 353-355. pp. (1899b); Hajdu 1971: 392-393. pp.

⁷⁷ Codex 1807: 5, 93. pp.; S. 1899b: 354-355. pp.; S. 1899c: 363. p.; Hajdu 1971: 166, 180-181, 392-393, 509. pp.; Balogh 1996: 190. p.; Balogh 2007: 12-13. pp.

⁷⁸ Bató Szilvia: Mert az Ördög velem volt. Élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében. L'Harmattan, Budapest, 2012. 72-74. pp.

⁷⁹ Codex 1807: 57-59. pp. XIX. 1. §, 2. § a)-b), 3. § a), h), n); Hajdu 1971: 462, 464. pp.

⁸⁰ Codex 1807: 57, 60. pp. XIX. 1. §, XXI. 4. §; Hajdu 1971: 462, 466. pp.

(*sciens*),⁸² az elhatározott szándék (*deliberato proposito*)⁸³ és az ölési szándék (*animus occidendi*)⁸⁴ kifejezés, azonban ezek nem jelentenek tartalmi eltérést. A csecsemőkitétel ölési változatánál feltűnik a „*directusque, & indirectus esse*” fordulat,⁸⁵ de sajnos ezt a tervezet összeállítói nem fejtik ki, így nem azonosítható a *dolus directus/indirectus* fogalompárral. Az emberölésről szóló XIX. artikulus 4. §-ában a 3. alapelvben rögzített fokozatoknak megfelelően külön-külön büntetési tételek szerepelnek. Erre a rendelkezésre utal vissza több cikkely (XX. 3. §; XXI. 4. §; XXIV. 3. §; XXV. 4. §; XXVII. 5. §), külön büntetési tételekkel szerepelnek a sajátos ölési cselekmények egy részénél (magzatelhajtás, XXII. 2. §; csecsemőkitétel, XXIII. 5. §), a párbajnál (XXIX. 4. §) és a testi sértéseknél (XXXI. 6. §; XXXII. 4. §). Az elvétel és tévedés szabályait egy magyarázattal vezetik be: a szándékos emberölés megállapításához nem elegendő az eredményre alapozni a felelősséget, hanem az akaratot is kell figyelembe venni.⁸⁶

Ennek alapján az tervezetben a *dolus indirectus* mellőző Filangieri-féle fokozatokon⁸⁷ kívül más szisztematikus felosztásnak nincsen nyoma.

II.2. Gondatlanság

A culpa meghatározása (3. alapelv) úgy szól, hogy az elkövető feltett szándékán kívül következik be az eredmény.⁸⁸ A három fokozat itt is megvan, a bekövetkezés valószínűsége határozza meg a besorolást: nagyon távoli kapcsolat, könnyen bekövetkezhetsz az eredmény, a legsúlyosabb fokozat szerint pedig nagyobb valószínűséggel következik be, mint az eredetileg tervezett. Ezek és a hozzájuk rendelt büntetési tételek minden bűncselekménynél külön megtalálhatók.⁸⁹ A 6. alapelvben is felmerül a gondatlanság, de itt egy furcsa kontextusban, ugyanis a tettestársak, bűnsegédek (cinkosok) és a tudomással bírók esetében is szerepel a gondatlan elkövetés lehetősége.⁹⁰

A jogalkotó az élet és testi épség elleni cselekmények különös részi szabályain ezeket a fokozatokat végig érvényesíti, mindenkor egy szakaszban a szándékossággal. Ez a mechanikus alkalmazás azonban abszurd megoldásokhoz vezetett, fogalmilag kizárt például a magzatelhajtásnál, vagy a bérgyilkosságnál, mégis szerepel.⁹¹

Az emberölésnél (XIX. 1. §) általános elvként mondja ki a tervezet, hogy a büntetőjogi felelősség megállapításához legalább az elkövető gondatlansága szükséges, merő véletlenből eredő halálos eredményért nem lehet felelősségre vonni senkit. A gondatlanság véletlentől elhatárolása nem csak itt tűnik fel, a 3. § 1) pontjában definiálja is a bizottság a *casuale homicidiumot*: megengedett dologban és jogos módon, helyen, időben tevékenykedik, mindenféle ártó szándék nélkül, mégis más halálához vezet. A culpa alapelvek között szereplő fogalma csak a feltett szándékot zárja ki (negatív fogalmi elem), de pozitív tartalmi elemeket nem említ, így ezt a hiányt pótolja a 3. § 1) pontban szereplő megjegyzés: annyiféle gondatlanság van, amennyi tiltott cselekvés és ezekből váratlanul bekövetkező haláleset.

⁸¹ Codex 1807: 64-65. pp. XXVII. 2. §; Hajdu 1971: 472. p.

⁸² Codex 1807: 61. p. XXII. 1. § a); Hajdu 1971: 467. p.

⁸³ Codex 1807: 61. p. XXII. 1. § b); Hajdu 1971: 467. p.

⁸⁴ Codex 1807: 61-62. pp. XXIII. 2. §, 3. § a)-b), XXIII. 4. §; Hajdu 1971: 468-469. pp.

⁸⁵ Codex 1807: 61. p. XXIII. 2. §; Hajdu 1971: 468. p.

⁸⁶ Codex 1807: 57-69. pp.; Hajdu 1971: 462-478. pp.; Balogh 2010c: 36. p.

⁸⁷ Becchi-Seelmann 2005: 52. p.

⁸⁸ Codex 1807: 5. p.; Hajdu 1971: 392. p.

⁸⁹ Codex 1807: 5, 93. pp.; S. 1899b: 354-355. pp.; S. 1899c: 363. p.; Hajdu 1971: 165, 180-181, 392-393, 509. pp.; Balogh 1996: 190. p.; Balogh 2007: 12-13. pp.

⁹⁰ Codex 1807: 6. p.; S. 1899c: 362. p.; Hajdu 1971: 393-394. pp.

⁹¹ Codex 1807: 57-69. pp.; Hajdu 1971: 462-478. pp.

Tehát a jogalkotó gondatlannak tekinti a tiltott cselekvésből származó halálesetet, de nem követel meg előrelátást. Ez feltehetőleg kiegészül a hanyagsággal (*negligentia*) és a vétkes tudatlansággal (*culposa sua inscitia*), mert a k) pontban ezt határozza meg a gondatlan emberölés harmadik esetkörének.⁹² A megétetésnél fordul elő (XXV. 2. §) a *negligentia* és az *inscitia* mellett a meggondolatlanság (*incosiderantia*), amely a testi sértésnél is feltűnik (XXI. 1. § c) pont).⁹³ A tervezet enyhítő körülménynek tekinti, ha az orvos hanyagsága miatt hal meg a sértett (XIX. 3. § g) pont).⁹⁴ Ezeket a fogalmakat azonban a jogalkotó nem határozza meg, így nem ismert a pontos tartalmuk.

A tervezet LIV. cikkulusa a „meg nem nevezett” bűncselekményekről egyfajta utaló rendelkezés, a már meglévő egyéb tiltott cselekmények szankcionálásával foglalkozik, valamint tartalmaz egy általános felhatalmazást a bíró számára, hogy a társadalomra káros cselekményeket belátása szerint büntesse meg. Itt fordul elő több bűnösség megjelölésére használt kifejezés, de bővebb magyarázatot vagy definíciót itt sem találunk. A 2. §-ban van egy rövid eszmefuttatás arról, hogy az emberi életben számos olyan eset fordul elő, amikor nem szándékosság, hanem a meggondolatlanság, pajkosság (*peretulantia*) és gondatlan hanyagság vezet szomorú következményekhez. A részletszabályoknál a sebes kocsizás és lovaglásnál van jelentősége a gondatlanságnak (6. §), a bírót felhatalmazó rendelkezés pedig említi a gondatlanság fokát (8. §).⁹⁵

Nem bűnösségi kategória, hanem a jogalkotó kriminálpolitikai célokat próbál megvalósítani és bizonyítási problémákat megoldani két magatartás gondatlanná minősítésével. A jogos védelem túllépésénél (XIX. 3. § i) pont) nem az elkövető és az eredmény közötti pszichikus viszonyról van szó, hanem az eszköz hiányáról, amely objektív körülmény.⁹⁶ A többek által elkövetet ölésnél, ha a tényleges elkövetők személyének azonosítása lehetetlen és nincs előre feltett gyilkolásra irányuló szándék, akkor kisegítő szabályként gondatlan emberölés megállapítását teszi kötelezővé (XIX. 3. § h) pont). Nem vizsgálja az elkövetők pszichikus viszonyát a bekövetkező eredményhez, hiszen az okozati összefüggés is fikció, ugyanis a vádlott nem élhet ellenbizonyítással.⁹⁷

II.3. A praeterintencionális ölési cselekmények besorolása

A gondatlanság sajátos definíciójából kiindulva (feltett szándékán kívül következik be az eredmény) arra a téves következtetésre lehetne jutni, hogy ez az alapmodellje praeterintencionális ölési cselekmények megítélésének. A tervezetben három esetben merül fel a szándékon túli eredmény besorolásának problémája. A csecsemőkitétel veszélyeztető változatánál a csecsemő halálát gondatlanságnak tekinti a jogalkotó (XXIII. 4. §).⁹⁸ A terhesség eltitkolását a csecsemő szüléskor véletlenül bekövetkező halálánál is gondatlanságként fogják fel a kodifikációs munka során (XXI. 3. §).⁹⁹ Rablógyilkosság megállapításához pedig megfontolt szándékot követel meg a XXVII. cikkulus 2. §-a. Emellett részletesen kifejti, hogy a lopás közben ellenállást kifejtő sértett véletlen vagy gondatlan

⁹² Codex 1807: 58. p.; Hajdu 1971: 464. p.

⁹³ Codex 1807: 63. p.; Hajdu 1971: 470. p.

⁹⁴ Codex 1807: 58. p.; Hajdu 1971: 464. p.

⁹⁵ Codex 1807: 92-93. pp.; S.: Az 1792-iki javaslat vezérlő eszméi s általános része I. 346-347. pp. In Jogtudományi Közlöny 1899: 346-347. pp.; Hajdu 1971: 357-358, 508-510. pp.

⁹⁶ Codex 1807: 58. p.; Battlay Imre: A jogos védelem. (Adalék a magyar büntető törvénykönyv 79-ik §-ához), 456. p. In Magyar Igazságügy 1882/17. sz. 437-457. p.; Hajdu 1971: 286-287, 464. pp.

⁹⁷ Codex 1807: 58. p.; S. 1899c: 363. p.; Hajdu 1971: 286-287, 464. pp.

⁹⁸ Codex 1807: 62. p.; Hajdu 1971: 469. p.

⁹⁹ Codex 1807: 60. p.; Hajdu 1971: 466. p.

megölése nem sorolható ide,¹⁰⁰ viszont nem nyújt más megoldást. Ennek alapján a tervezet összeállítói kifejezetten arra törekednek, hogy a szándékon túli eredményt ne tekintsék szándékosság körébe sorolandó esetkörnek.

II.4. Az 1795. évi tervezet bűnösségi koncepciója

A tervezet mechanikusan alkalmazza Filangieri három fokozatú bűnösség-koncepcióját olyan cselekményeknél is, amely gondatlan változata elképzelhetetlen. A fokozatok kvantitatív jellegűek, de emellett az egyes élet és testi épség elleni bűncselekményeknél feltűnik több kifejezés a szándékosságra, sőt a gondatlanság egyes fajainak megjelölése is előfordul, de egyiket sem tölti meg tartalommal a jogalkotó, és nem is határolja el egymástól. Ennek következtében úgy tűnik, hogy ezek inkább szinonimaként használt elnevezések, mintsem valódi fajtái a két bűnösségi alakzatnak. Egy esetben feltűnik a szándékosság kapcsán a *directus/indirectus* felosztás lehetősége, de nem kapcsolnak hozzá semmilyen magyarázatot vagy következményt, így nem világos a jelentése. Az 1795. évi tervezet az élet és testi épség elleni cselekmények kapcsán a praeterintencionális cselekmények gondatlanságba sorolása mellett foglal állást három eset kapcsán. Ezt a megállapítást azonban árnyalja az a tény, hogy többféle olyan cselekményt is a culpa körében helyez el fikcióval vagy vélelemmel, amelyeknél elvileg szóba sem kerülhetne, hiszen objektív körülményre vonatkozik, vagy az elkövetési magatartás és az eredmény között nincs meg az okozati összefüggés. Itt összességében arról lehet szó, hogy a jogalkotó csak a teljesen egyértelmű szándékos eseteket sorolja a *dolus* cselekmények közé, minden más – bizonytalanság vagy célszerűségi szempont miatt – büntetést érdemlő elkövetési magatartást gondatlan bűnösségűnek tekinti.

III. Az 1830. évi tervezet

Az 1829-re elkészült albizottsági tervezet¹⁰¹ az 1795. évi tervezet szövegére épül, de még nem minden elemében egyezik meg az 1830-ra véglegessé váló bizottsági javaslattal.

Az 1795-ös tervezet *Alapelvek* című részét az albizottság törli, megfelelő részeit beépíti az egyes bűncselekmények szabályai közé, így nincs külön általános része. A bűnösségi alakzatok definícióját az emberölés szabályainál helyezik el, ezek érdemben nem térnek el a korábbi rövid meghatározásoktól. Így szándékosság az, ha előre megfontoltan követik el a gyilkosságot, gondatlanságnál viszont az elkövető szándékán kívül, az elkövetési magatartás kiszámíthatatlanságából következően jön létre a halálos eredmény. A tervezet szövegében feltűnik a „gonosz szándék” kifejezés, és az előre megfontolt ölés is. A kihágásokkal foglalkozó részben pedig a gonosz szándék nélkül elkövetés is szerepel.¹⁰² A szándékosságra vonatkozó szóhasználat módosulása akár származhat abból is, hogy az 1830-as tervezet számos elemét az 1803-as osztrák kódexből emelik át, az osztrák szabályozás pedig a *böser Vorsatz*ra épül.¹⁰³

Az 1830. évi tervezet szerkesztői kiiktatják az Alapelveket, mert ezek tankönyvbe valók és nem törvényszövegbe, egyes normatív tartalmú részeit viszont beillesztik a normaszöveg különböző helyeire: a bűnösségre vonatkozó szabályok így az eljárási rész (I.)

¹⁰⁰ Codex 1807: 65. p.; Hajdu 1971: 472. p.

¹⁰¹ Balogh Elemér: Egy elfeledett büntetőtörvény-tervezet, 74. p. In Györi Tanulmányok 20. 1998. 73-84. pp.

¹⁰² Balogh 1998: 74, 79-81, 83. pp.

¹⁰³ Hoegel 1904: 143. p.; Löffler 1895: 187. p.; Moos 1968: 142, 248, 312. pp.

VII. artikulusába kerülnek.¹⁰⁴ A kodifikációs bizottság azonban nem mond le az általános szabályok minden eleméről, így egy három szakaszból álló „Introductio” előzi meg az eljárási részt, amely a bűncselekmény fogalmát és részben az anyagi jogi legalitás elvét tartalmazza.¹⁰⁵

III.1. Szándékosság

Balogh Elemér értékelése szerint a bűnösségre vonatkozó rendelkezések áthelyezése a beszámítás eljárási szabályai közé csak stilisztikai változtatásokkal jár,¹⁰⁶ azonban ez a szándékosság vonatkozásában nem teljesen van így. A definíció ugyanis elhagyja a két szinonimát és a szándékosságot (*malitia*) a gonosz szándékkal megvalósított tetteként (*in malevola intentione facto*) határozza meg (4. §),¹⁰⁷ amely feltehetően az 1803-as osztrák kódex hatása lehet. Ettől eltekintve a korábbi tervezet Filangieri koncepciójára épülő három fokozata érdemben nem változik.¹⁰⁸ A tervezet II. részében az élet és testi épség elleni cselekményeknél¹⁰⁹ viszont következetesen a *dolus* kifejezés fordul elő,¹¹⁰ mindössze egy helyen (csecsemőgyilkosság) szerepel a *malitiosus* jelző.¹¹¹ A tudva (*sciens*) meghatározás a magzatelhajtásnál (XV. 2. §), az ölési szándék (*animo perimendi, animo occidendi*) pedig a csecsemőkitételnél (XIV. 2. §) fordul elő.¹¹²

A szándékos emberöléshez kapcsolódó minősített eset az előre elhatározott emberölés (*praemeditatum*, XIII. 2. §), de bővebb magyarázatot nem fűznek hozzá, és az indoklás sem foglalkozik ezzel a fogalommal.¹¹³ Ennek alapján a kvantitatív felosztás nem korlátozódik az eljárási részre és Filangieri felfogására, hanem a tradicionális hazai álláspont is megfigyelhető.

III.2. Gondatlanság

A culpa meghatározása nem változik az 1795. évi tervezethez képest, így az eredmény bekövetkezése az elkövető feltett szándékán kívül történik.¹¹⁴ Ez a definíció azonban így nagyon határozatlan, semmilyen egyéb – pozitív – feltételt vagy körülményt nem tartalmaz a tervezet szövege. Az egyes bűncselekményekre vonatkozó artikulusok valódi normaszöveggé alakításával kikerülnek a gondatlanság meghatározását lehetővé tevő magyarázatok (pl. véletlen), így akár a balesetek is büntethetővé válhatnak. Ezzel a törvényszerkesztési hibával viszont az objektív felelősség irányába tolja el a jogalkotó a bűnösséget.

¹⁰⁴ Balogh 2004: 32. p.; Balogh 2007: 10, 22-23. pp.; Balogh 2010a: 45. p.

¹⁰⁵ IV. Codex de Delictis eorumque Poenis. In: *Opinio excelsae regnicolaris deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam articuli 67: 1790/1 elaboratis articulo 8. 1827. exmissae circa objecta ad deputationem juridicam relata*. Trattner – Károlyi, Pest, 1831. (Opinio) 311. p.; Bató Szilvia: Törvényesség törvény nélkül. Az anyagi jogi legalitás elve a Csemegi-kódex előtt. In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): IV. Szegedi Jogtörténeti Napok. Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2011. 35. p.

¹⁰⁶ *Opinio* 1831: 327. p.; Balogh 2007: 13-18. pp.

¹⁰⁷ *Opinio* 1831: 327. p.; Balogh 2007: 13-14. pp.

¹⁰⁸ *Opinio* 1831: 327. p.; Balogh 2007: 13-14. pp.

¹⁰⁹ Bató 2012: 75-76. pp.

¹¹⁰ *Opinio* 1831: 348-350. pp. XIII. 2. §, 16. §, 17. §, 20. §.

¹¹¹ *Opinio* 1831: 350. p. XIII. 14. §.

¹¹² *Opinio* 1831: 351. p.

¹¹³ *Opinio* 1831: 348-350. pp. XIII. 2. §, 20. §.

¹¹⁴ *Opinio* 1831: 327. p. VIII. 3. §; Balogh 2007: 13. p.

A gondatlanság három fokozata tartalmi eltérés nélkül kerül át az 1830. évi tervezetbe,¹¹⁵ így ez sem ad a jogalkalmazónak további útmutatást a *culposus* cselekmények megítéléséhez. A tervezet élet és testi épség elleni artikulusaiban, és a bűncselekményt magukban nem foglaló deliktumokat szabályozó III. részben következetesen a culpa kifejezés fordul elő,¹¹⁶ egy magyarázatban azonban szerepel az *incuria* megjelölés.¹¹⁷

III.3. A praeterintencionális cselekmények besorolása

A gondatlanság negatív definíciója tulajdonképpen minden szándékon kívül bekövetkezett eredményért megállapíthatóvá teszi az elkövető bűnösségét, de a tervezetben csak egy cselekménynél – a többek által elkövetett emberölésnél – merül fel ez a probléma. A 16. §-ban az elkövetők előre megegyeznek az elkövetésben, itt szándékegység van, előre megfontoltságért és szándékos emberölésért kell az elkövetőket felelősségre vonni. A következő szakasz szerint, ha nem állapítható meg a halálos eredmény okozója, akkor minden verekezésben résztvevő szándékos emberölésért felel, tehát a jogalkotó egy fikcióval megteremti az okozati összefüggést. Emellett a legszigorúbb változattal a szándékosság körébe sorolja az ilyen fikciós praeterintencionális cselekményeket. Ezzel szemben csak testi sértésért felelnek a többiek, ha az azonosítható tettes szándéka a passzív alany halálára nem terjed ki, így gondatlannak kell minősíteni a cselekményét (18. §).¹¹⁸ Összességében ellentmondásosan kezeli a tervezet ezt a kérdést, de érezhető az osztrák hatás.

III.4. Az 1830. évi tervezet bűnösségi koncepciója

Az 1830. évi tervezet bűnösségi koncepciójáról megállapítható, hogy miközben az egyes tényállások szintjén az átdolgozás javít a normaszövegen, alkalmazhatóbbá teszi a rendelkezéseket, addig a szándékosság és gondatlanság vonatkozásában visszalépés történik. A Filangieri-féle koncepciót csak részben őrizik meg, beszámítási szemponttá teszik, ezzel kiküszöbölnék több legiszlációs hibát. A szándékosság körében megmarad a korábbi előre megfontolt szándék, a terminológia pedig egységesebbé válik. Ezzel szemben a gondatlansággal kapcsolatos magyarázatok kiiktatása az emberölés szabályai közül az objektív felelősség érvényesítésének lehetőségéhez vezettek, gondatlan emberölésért büntethető mindenki, akinek feltett szándékán kívül következik be a halálos eredmény. A praeterintencionális cselekmények minősítése kettősséget mutat, úgy tűnik, hogy kriminálpolitikai célból akár a szándékosság körébe is besorolhatónak tekintik ezt a cselekményfajta.

IV. Összegzés

Az 1848 előtti magyar kodifikációs kísérletek bűnösségi alakzatokra és szándékon túli eredmény megítélésére vonatkozó rendelkezéseit vizsgálva megállapítható, hogy az első két tervezet nem másolja az osztrák előképeket. Az 1795. évi tervezet egy elméleti konstrukciót (Filangieri) vesz alapul számos ellentmondásos rendelkezést létrehozva, de nem emeli át a korábban hatályban lévő Josephinában lefektetett *dolus indirectus* felfogást, így a

¹¹⁵ *Opinio* 1831: 327. p. VIII. 3. §; Balogh 2007: 13. p.

¹¹⁶ *Opinio* 1831: 348-350. pp. XIII. 2. §, 18. §, 20. §, 365-367. pp. III. 2. §, 5. §, IV. 1. §.

¹¹⁷ *Opinio* 1831: 365. p.

¹¹⁸ *Opinio* 1831: 350. p. 16-18. §.

praeterintencionális cselekményeket a gondatlanság irányába tolja el. Az 1830. évi tervezet nem hajt végre radikális fordulatot, a meglévő rendelkezések átcsoportosításával, a hatályos osztrák szabályozás és vélhetően a kortárs hazai büntetőjogi gondolkodás összeegyeztetésével tágítja a büntetőjogi felelősséget, a szándékon túli eredmény beszámításánál pedig inkább a szándékosság kerül előtérbe. Az 1843. évi javaslat bűnösségi koncepcióját is figyelembe véve¹¹⁹ világosan látszik, hogy egyes részletkérdésekben sem mindig figyelhető meg közvetlen recepció, inkább egyfajta „a la carte” jogalkotási technika jellemzi a korszakot. A szerkesztők egyetlen esetben sem követnek határozottan egy kodifikációs mintát, hanem elemenként választanak a rendelkezésre álló előképekből és ezeket alakítják át részben a hazai hagyományoknak megfelelően.

¹¹⁹ Bató s.a. c.